

Ahmed Kuddûsî'nin Elifnâmeleri ve Dil İçi Çevirileri ^{1*}**Ahmet YENİKALE**

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ahmetyenikale@ksu.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2257-9802>

Öz

Kuddûsî, 19. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da yetişmiş mutasavvıf şairlerin en önemlilerinden biridir. Oldukça hacimli olan Divanı, Prof. Dr. Ahmet Doğan tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmanın konusu olan elifnâmeler, bu divanın gazeller bölümü içerisinde 16, 264, 310 ve 495 numaraları ile yer almaktadır. Bu makalede elifnâmeler hakkında genel bir bilgi verilmiş daha sonra bu dört elifnâmenin metin ve dil içi çevirileri verilmiştir. Gerekli görülen yerlerde açıklamalar yapılmıştır. Şekil ve muhteva açısından incelenen bu elifnâmeler sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Tasavvuf, Divan, Elifnâme, Kuddûsî.

Ahmed Kuddûsî's Elifnâmes And Intra-Language Translations**Abstract**

Kuddûsî is one of the most important sufi poets who grew up in Anatolia in the second half of the 19th century. His poetry book, which is quite voluminous, was published by Ahmet Doğan. The elifnames, which are the subject of this study, are included in the ghazels section of this divan with the numbers 16, 264, 310 and 495. In this article, general information about the elifnames is given, then the text and in-language translations of these four elifnames are given. Explanations were made where necessary. These qualifications, which are examined in terms of shape and content, are evaluated in the conclusion section.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 07.02.2020 / 20.04.2020

* G.16 nolu Elifnâmenin şerhi, 23-24 Kasım 2018 tarihleri arasında yapılan Uluslararası Maraşlızade Ahmed Kuddusi ve Kadirilik Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.
Künye Bilgisi: Yenikale, A. (2020). *Ahmed Kuddûsî'nin Elifnâmeleri ve Dil İçi Çevirileri. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 195-210. DOI: 10.33437/ksusbd.686429

Keywords: Literature, Mysticism, Poetry Book, Elifnâme, Kuddûsî.

GİRİŞ

Maraşîzâde Şeyh Ahmed Kuddûsî 11 Rebi'ü'l-evvel 1183 (15 Temmuz 1769) Niğde'nin Bor ilçesinde doğmuştur. Babası Maraşlı İbrahim Efendi'dir. 1265 (1849) yılında Bor'un Kavaklı semtinde vefat etmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da yetişmiş mutasavvıf şairlerin en önemlilerinden biridir. Oldukça hacimli olan Divanı, Prof. Dr. Ahmet Doğan tarafından yayımlanmıştır (2013). Çalışmamızın konusu olan elifnâmelerin metni bu Divan neşrinde yer almaktadır. Divanın neşri karşılıklılaştırmalı bir metin olmakla beraber tam bir çeviri yazılı metin değildir. Biz bu çalışmamızda metinlerin çeviri yazılı biçimlerini verdik.

Elifnâme bir tür müdür şekil midir yoksa harfe dayalı bir hüner midir, tartışması yapılagelmekle beraber burada bu konuya girilmeyecektir. Elifnâmelerin şekil olarak belirleyici özellikleri yanında muhteva bakımından da ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. Elifnâmenin tanımı, özellikleri, Türk edebiyatındaki yeri ve önemi konularında makale çapında epeyce bir araştırma bulunmaktadır (Taş 2008: 644). Bununla beraber edebiyatımızdaki geçmişi 11. yüzyıla kadar götürülen bu manzume türü üzerinde müstakil ve mükemmel bir araştırma yapılmasına ihtiyaç hasıl olduğu görülmüştür.

Elifnâme, Arap alfabesinin ilk harfi olan "elif" ve Farsça "mektup, risale, kitap, yazı" anlamlarına gelen "nâme" sözcüklerinden meydana getirilmiş bir birleşik isimdir. Bir edebiyat terimi olarak efradını câmi' ve ağıârını mâni' bir tarifinin yapılabilmesi eldeki mevcut elifnâmelere bakarak oldukça zor hatta imkansız gibidir. Bununla birlikte ortak özellikleri dikkate alınarak şöyle bir tanım yapmak mümkün olmuştur: *Elifnâme, mısra veya beyitlerin ilk harfleri alt alta getirildiğinde, elliften ye'ye alfabetik bir şekilde sıralanan, ekseriyetle aruzun fâ 'ilâtün / fâ 'ilâtün / fâ 'ilâtün / fâ 'ilün kalıbıyla ya da 11'li hece ölçüsüyle nazm edilen, gazel, kaside, müseddes gibi farklı şekillerle yazılabilen, daha çok dinî ve didaktik konulu olmakla birlikte her konuda örnekleri görülebilen şiirlerdir* (Öztoprak, 2006: 136). Divan şiiriyle halk şiirinin müşterekleri arasında yer alan elifnâme örneklerine bakılarak bunun şekilden ziyade bir tür olarak edebiyatımızda yer aldığı kanaatinde olduğumuzu belirtelim.

Hayata dair her şeyi şiir yazmak için bir fırsat olarak gören Divan şairlerimizin alfabedeki harfleri dahi bir manzume konusu ya da malzemesi yapmaları gayet doğal karşılanmakla beraber vezin ve kafiye ile zaten daralan sahalarını bir de harflerle daraltarak hüner sergilemeye çalışmaları gerçekten takdire şayandır.

KUDDÛSÎ'NİN ELİFNÂMELERİ

Ahmed Kuddûsî'nin elifnâmeleri, Divanında gazelleri arasında 16, 264, 310 ve 495 numaraları ile yer almaktadır. 16, 264 ve 495. gazeller 15'er beyit, 310. gazel 10 beyitten müteşekkildir. 16, 264 ve 495. gazeller aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbıyla, 10 beyitlik 310. gazel ise 7 + 7 duraklı 14'lü hece vezniyle yazılmıştır. Manzumelerde mısranın başladığı harfler vezne dahil edilmiş fakat anlama dahil edilmemiştir. Yalnız "elif" harfi için bu dört elifnâmede ortak bir durum söz konusudur ki bu da "elif" için Allah lafzının kullanılmış olmasıdır. 16. gazel na't, 264 ve 495. gazeller münacât, 310. gazel ise Abdülkadir-i Geylânî medhindedir.

Mar'aşîzâde Ahmed Kuddûsî'nin Elifnâmeleri'ne geçmeden önce araştırmalarımız sırasında dikkatimizi çeken bir hataya dikkat çekmek istiyoruz. Konuyla ilgilenen araştırmacılardan birinin kaynakçada gösterdiğimiz bir makalesindeki

"Na't türünde yazılan en güzel ve meşhur elifnamelerden biri de Kıbrıslı Kuddûsî'ye aittir (Pala, 1995: 39). Mısra başlarında kullandığı alfabetik sıralı kelimelerin seçiminde dahi şair, peygambere olan sevgisini sammiyetle göstermektedir (Taşkesenlioğlu 2017: 194)" şeklindeki açıklamaların hemen altında yer alan elifnâmenin Mar'aşîzâde Ahmed Kuddûsî'ye ait olduğunu tespit ettik (Gazel 16). Ancak burada "Kıbrıslı Kuddûsî" ibaresinde geçen Kıbrıslı nisbesinin nereden geldiğine dair bir açıklama yapılmamıştır. Alınan elifnâme metninin referansı olarak gösterilen Prof. Dr. İskender Pala'nın *Kronolojik Divan Şiiri Antolojisi*'nde (s.39) de Kuddûsî'ye atfedilen bir "Kıbrıslı" ifadesi bulunmamaktadır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Kıbrıslı Kuddûsî adlı bir başka şaire de rastlamadık. Bu sebeplerden dolayı söz konusu araştırmacının bu ifadesinde "Kıbrıslı" tabirini sehven kullandığı anlaşılmaktadır.

Aşağıda Kuddûsî'nin Divan'ında yer alan dört elifnâmenin metin, dil içi çeviri ve gerekli yerlerde yapılan açıklamalara yer verilmiştir.

Kuddûsî'nin Elifnâmelerinin Dil İçi Çeviri ve Açıklamaları

Gazel 16

Vezni: dâ'ire-yi müctelibeden baħr-i remelde

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

1. (ا) elf Allāh'ın ħabîbidir Muħammed Muştafā
(ب) bā beni dūr etmesin raħmetle 'ışkından Ĥudā

2. (ت) tā teşerrüf eylerem ism-i şerîfin yād ile
(ث) şā şevāb olur anı yād edene bî-had şehā
3. (ج) cim cemāli nūrının bir zerresidir āfitāb
(ح) hā hayāt-ı cāvidān bulur olan ‘aşık aña
4. (خ) hā hāfīlidir Hudā'nın hem resūli bî-gümān
(د) dāl dedi peygamberimdir ol habîb-i bā-şafā
5. (ذ) zāl zelīl olmaz aña her kim ki eyler ittibā‘
(ر) rā risālet tahtının sultānı fahr-i enbiyā
6. (ز) zā zevāl yok şer‘ine anı ilā-yevmi’l-kıyām
(س) sîn sa‘adet bulısar ol şāha eden iktidā
7. (ش) şîn şefā‘at tācını başına geydirdi Hudā
(ص) şād şalāt ile selām üstüne olsun inkızā
8. (ض) dād dālālet üzre etmez ümmeti hîç ictimā‘
(ط) tā tıparlar Hakkā ancak dileyüp vaşl-ı liķā
9. (ظ) zā zuhūr etdikde nūrı gitdi küfrün zulmeti
(ع) ‘ayn ‘ālemlere rahmet geldi ol hayrū’l-verā
10. (غ) ğayn ğārāt eyledi ‘ışkı bu gönlüm şehrini
(ف) fā firākıyla tutuşup yanaram şubh u mesā
11. (ق) kâf kudūmiyle teşerrüf eyledi halk-ı cihān
(ك) kâf kerîmdir sâ’iline bî-hisāb eyler ‘atā
12. (ل) lām livā’ü’l-hamdi ihsān etdi Yezdān hem aña
(م) mîm maḥabbet eyleyen bulur o sultāna ‘ulā
13. (ن) nūn nebîler hātemidir hem kamunun efdali
(و) vāv vücūda geldi anıçün bu arz ile semā
14. (ه) hā hidāyet bulmuşuz anıla biz Hakk rāhına
(لا) lāmelif lā lā-yezālîñ dostudur ol tã’ ü hā
15. (ی) yā yaraşur Hālîk u maḥlūk anı medḥ etmeye
sen de KUDDŪSÎ anıñ meddāhı olğıl dā’imā

Dil İçi Çevirisi ve Açıklamalar

1) Muhammet Mustafa, Allah'ın sevgilisidir; Allah, rahmetiyle beni onun aşkından uzak etmesin.

A.Yenikale Ahmed Kuddûsî'nin Elifnâmeleri ve Dil İçi Cevirileri

"Elif" harfinde Allah'ı "be" harfinde ben zamirini kullanan şair, kendisiyle Allah arasına sevgili peygamberi Hz. Muhammet Mustafa'yı yerleştirmiştir. Allah'tan temennisi Hz. Peygamber'in aşkından uzak olmamaktır.

2) Onun yani Hz. Peygamber'in şerefli ismini anmakla şeref bulurum. Ey sultan! Onu anmanın sayısız sevabı vardır.

"Te" harfiyle "teşerrüf" yani şereflenme, "se" harfiyle de "sevâb" kelimesini tercih eden şair, bu kelimelerle aşkın âşığı bakan yönüne işaret etmektedir. Aşkla şereflenen de âşıktır, sonuçta mükafatı kazanacak olan da âşıktır. Hz. Peygamber'in ismini anmakla şeref bulduğunu söyleyen şair, onu anmanın sayısız sevabı olduğunu ifade ederek muhataplarına onu anmalarını tavsiye etmektedir.

3) Gökteki güneş, Hz. Peygamber'in güzel yüzünün nurunun bir zerresi mesabesindedir. Ona âşık olan ebedî hayat bulur.

"Cim" harfinde "cemâl", "ha" harfinde "hayât" kelimelerini seçen şair, sevgilinin güzelliğine âşık olanların ebedî hayata kavuşacaklarını ifade etmektedir.

4) Hüda "O safalı sevgili benim peygamberimdir." dedi. Şüphesiz o, Allah'ın hem dostu hem resulüdür.

"Hı" harfinde dost anlamına gelen Arapça "halîl", "dal" harfinde Türkçe bir fiil olan "dedi" kelimelerini kullanan şair, aynı zamanda "hı" ve "dal" harfleriyle Farsçada Allah anlamına gelen "Hudâ" lafzına işaret ederek de bir hüner sergiliyor.

5) Peygamberlik tahtının sultanı, resullerin övücü (olan Hz. Peygamber) kim uyarırsa hakir olmaz.

"zel" harfi ile hor, hakir anlamına gelen "zelîl" ve "ra" harfiyle "risalet" kelimeleri kullanan şair, bu iki kavramla bir tezat sanatı yapıyor.

6) Kıyamete kadar Hz. Peygamber'in şeriatına zeval yoktur. O sultana tabi olan saadete erişecektir.

Şair yine bu beyitte de tezat sanatı yapıyor: "ze" harfinde "zevâl", "sin" harfinde "sa'âdet" kelimesini kullanıyor. Bu iki zıt kavram Hz. Peygamber'e tabi olma noktasında bir araya getirilmiş oluyor.

7) Allah şefaati tacını onun başına giydirdi yani Hz. Peygamber'e şefaati yetkisi verdi. Salat ve selam onun üzerine vaki olsun.

"Şın" harfinden "şefâ'at", "şad" harfinden "salât" kelimeleri tercih edilerek şefaattir ile salat Hz. Peygamber'de bir araya getirilmiş oluyor.

8) O peygamberin ümmeti hiç dalalette bir araya gelmez. Ancak onun cemaliyle müşerref olmak için Allah'a taparlar.

Bu beyitte "dad" harfinden "dalalet", "tı" harfinden "tapmak" kelimeleri tercih eden şair, Hz. Peygamber'in ümmetinin asla sapkınlık yoluna gitmeyeceğini ve yalnız Allah'ın cemalini görmek arzusuyla Allah'a kulluk edeceklerini ifade ediyor.

9) Allah'tan gayrisinin en hayırlısı olan Hz. Peygamber, âlemlere rahmet olarak gelince nuru ortaya çıktı ve küfrün karanlığı gitti.

"Zı" harfinden "zuhûr" ve "ayn" harfinden "âlemler"i tercih eden şair, beytin genelinde yine bir tezat sanatı sergiliyor. Hz. Peygamber'in dünyayı teşrifıyla nurun zuhuru vaki oluyor ve küfrün zulmeti ortadan kalkmış oluyor.

10) Onun aşkı gönlümün şehrini yağmaladı. Onun aşkıyla tutuşup gece gündüz yanmaktayım.

"Gayn" harfinden yağma anlamındaki "gârât" ve "fe" harfinden ise ayrılık anlamındaki "firâk" kelimesini seçen şair, gönlünü bir şehre benzetiyor. Hz. Peygamber'in aşkının onun gönül şehrini yağmaladığını, yakıp yıktığını, mahv ettiğini ve yine onun aşkıyla gece gündüz yandığını söylüyor.

11) Onun gelişyle tüm dünya halkı şeref buldu. O çok cömerttir, kendisinden bir şey isteyene sayısız ihsanda bulunur.

"Kaf" harfiyle "kudûm", "kef" harfiyle de "kerîm" kelimeleri tercih edilmiş. "Kudûm" geliş, bir yere ayak basma; "kerîm" ise kerem sahibi, cömert anlamına gelir ve her ikisi de Hz. Peygamber'de bir araya getirilmiştir.

12) Allah ona hamd sancağını ihsan etmiştir ve o sultana muhabbet besleyen, yüce makamlara erişir.

"Lam" harfinden Hz. Peygamber'in taşıdığı "livâ'ü'l-ham" hamd sancağı, "mim" harfinden ise sevgi anlamındaki "mahabbet" kelimesi kullanılmıştır.

13) O, peygamberlerin sonuncusu ve hepsinin efdalidir. Zira yer ve gök onun için yaratıldı.

"Nun" harfi ile "nebler", "vav" harfi ile "vücûd" kelimelerine yer veren şair, bir hadîs-i kutsîye de telmihte bulunmaktadır. Sen olmasaydın âlemleri

A.Yenikale Ahmed Kuddûsî'nin Elifnâmeleri ve Dil İçi Cevirileri

yaratmazdım, anlamındaki "Levlake levlak lema halaktul eflak." hadisi, genellikle mutasavvıf şairlerin çokça kullandıkları bir hadistir.

14) O "tâ" ve "hâ"nın sırrına ermiş olan Peygamber, Allah'ın dostudur. Biz onunla Allah yoluna hidayet bulmuşuz.

"He" harfiyle "hidâyet", "lâm-elif" ile "lâ-yezâl" lafızlarını kullanan şair, Allah ile sevgili Peygamberini bir araya getirmiştir. Aynı zamanda "he" harfiyle "tâ hâ"daki "he"ye de işaret ederek Hz. Peygamber'in bir adının da "Tâhâ" olduğu rivayetini de hatırlatmaktadır.

15) Yaratıcının methettiği o yüce Peygamberi yaratılmışlar cümlesi de methetse yaraşır. Ey Kuddûsî! Sen de daima onun meddahı ol!

Arap alfabesinin son harfi olan "ya" harfinde "yaraşır" kelimesini kullanan şair, Hz. Peygamber'i bizzat Allah'ın övdüğünü ifade ederek diğer mahlukât ve dahi kendisinin de onu övmesinin yerinde olacağını ifade etmektedir.

Gazel 264

Vezni: dâ'ire-yi müctelibeden baħr-i remelde

fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün
(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

1. (ا) elf Allâh baħa yeter neylerin aġyârını
(ب) bâ Başîrdir hem 'Alîm bilir kuluġ esrârını
2. (ت) tâ temennî eylerem ki zikrini edem müdâm
(ث) şâ şakîldir baħa etmek mâsivâ ezkârını
3. (ج) cîm cemâli rü'yetinde kılmaya maħrûm beni
(ح) hâ ħabîbi ħürmetine göstere didârını
4. (خ) ħâ ħalâş ister gönül ġavġâ-yı keşretten bugün
(د) dâl diler terk etmeġi iki cihân efkârını
5. (ذ) zâl zikirten olmayam ħâlî ħuzûr-ı kalb ile
(ر) râ revân ede gönül şehrine 'ışk envârını
6. (ز) zâ zevâlin Ħaġ baħa göstermesin bu devletiġ
(س) sîn sa'âdet buldu şol kim verdi 'ışka varını
7. (ش) şîn şifâ her derde bu 'ışk nûş eden bulur ħayât
(ص) şâd şahîh olur marîz eylerse 'ışk tîmârını

8. (ض) dād dalāletde işi ol zāhidin kim 'ışkı yok
(ط) tā taleb kılmaz mürā'î cān u dilden yārini
9. (ظ) zā zafer bulur murāda 'ışk ile āsān kişi
(ع) 'ayn 'ayne'l-yaqîn bilir ehl-i 'ışk Gaffār'ını
10. (غ) ğayn ğaflet kıalmaz ašlā göñlüme geldikde 'ışk
(ف) fā fakîhin etmezem gūş buğz ile inkārını
11. (ق) kāf kanā'at eyleyip 'ışka bırağdım özgesin
(ك) kāf kesip 'ışk ile atdım göñlümüş zünnārını
12. (ل) lām likādır mağşadım ancak benim ma'sūkuma
(م) mîm merāmım 'ışka değışmek cinān güzārını
13. (ن) nūn nebîler serveridir bağa 'ışkı bildiren
(و) vāv vesîlemdir benim ol görmüşem envārını
14. (ه) hā hidāyet buldum anıñ himmetiyle çünki ben
(لا) lāmelif lā lā-yezālîñ gösterir yollarını
15. (ی) yā yakıp KUDDŪSÎ çünki māsivāyı 'ışk ile
ol sever ağıyārına meyl etmeyen kıllarını

Dil İçi Çevirisi ve Açıklamalar

1) Allah bana yeter, başkasını ne yapayım. O, her şeyi bilen ve görendir. Kulun sırlarını bilir.

"Elif" harfiyle "Allah", "be" harfiyle "Basîr" kelimelerini kullanarak şiirine başlayan şair, elifnâmesinde ilahî aşkı ele almıştır.

2) Dilerim ki sürekli Allah'ı zikredeyim. Ondan başkasını zikretmek bana ağır gelir.

"Te" ile "temennî", "se" ile "sakîl" kelimeleri kullanılmıştır.

3) (Allah) Cemalini görmekte beni hüznlendirmeye, sevgilisi hürmetine bana yüzünü göstere.

"Cim" ile "cemâl", "ha" ile "habîb" kelimeleri kullanılmıştır.

4) Gönül bugün dünyalık kavgalardan kurtulmak ve her iki dünya kaygısını terk etmek ister.

"Hı" ile "halâs", "dal" ile "dilek" kelimeleri kullanılmıştır.

A.Yenikale Ahmed Kuddûsî'nin Elifnâmeleri ve Dil İçi Cevirileri

5) Aşk ırmaklarını gönül şehrine akıtan Allah'ı gönül huzuru ile zikretmekten gafil olmayayım.

"Zel" ile "zikir", "rı" ile "revân" kelimeleri kullanılmıştır.

6) Allah bana bu devletin zevâlini göstermesin. Varlığımı aşka veren kimse saadete ulaştı.

"Ze" ile "zevâl", "sin" ile "saâdete" kelimeleri kullanılmıştır.

7) Bu aşk her derde devadır, onu içen hayat bulur. Hasta (kimse) aşk tedavisini uygularsa sıhhat bulur.

"Şın" ile "şifâ", "sad" ile "sahîh" kelimeleri kullanılmıştır.

8) Aşk olmayan kuru sofunun işi yolunda değildir. İki yüzlü sofu, sevgilisini can ve gönülden istemez.

"Dad" ile "dalâlet", "tı" ile "taleb" kelimeleri kullanılmıştır.

9) Kişi, aşk ile muradına kolaylıkla ulaşır. Aşk ehli, günahları affedici olan Allâh'ı hakikatli bir şekilde bilir.

"Zı" ile "zafer", "ayn" ile "ayne'l-yakîn" kelimeleri kullanılmıştır.

10) Gönlüme aşk geldiğinde asla gaflete yer kalmaz, fakının buğuz ve inkar sözlerini hiç dinlemem.

"Gayn" ile "gaflet", "fe" ile "fakîh" kelimeleri ile iham yoluyla fakihlik taslayanların gafletine işaret edilmiş.

11) Aşk ile yetinip diğerlerini bıraktım. Gönlümün dünyalık bağlarını aşk ile kesip attım.

"Kaf" ile "kanâat", "kef" ile "kesip" kelimeleri kullanılmıştır.

12) Tek derdim sevgilimin yüzünü görmektir. İsteğim, cennet bahçelerini aşka değişmektir.

"Lâm" ile "likâ", "mîm" ile "merâm" kelimeleri kullanılmıştır.

13) Bana aşkı bildiren, Peygamberler sultanı (Hz. Muhammed)dir. O, benim vesilemdir, ben onun nurlarını görmüşüm.

"Nun" ile "nebiler", "vav" ile "vesile" kelimeleri kullanılarak Peygamberin Allah'a ulaşmak için vesile olduğu ima edilmiş.

14) Çünkü ben Allah'a ulaşmanın yollarını gösteren o Peygamberin yardımıyla doğru yolu buldum.

"He" ile "hidâyet", "lâm-elif" ile "Lâ-yezâl" kelimeleri kullanılarak yine bir önceki beyitte olduğu gibi Peygamberin Allah yolunda hidayet rehberi olduğu vurgulanmıştır.

15) Allah, kendisinden başkasına meyletmeyen kullarını sever. Onun için Kuddûsî de ondan gayrısını onun aşkıyla yakmıştır.

Araf alfabesinin son harfi olan "ya" ile Türkçe "yakup" kelimesi kullanan Kuddûsî, Allah'tan gayrısını yakarak şiiri bağlamıştır.

Gazel 310

Vezni: 7+7=14'lü hece

1. (ا) elif Allâh'ın kânı (ب) bâ Bağdâd'dır mekânı
(ت) tâ Tañrı'nın arslanı 'Abdülkâdir Geylânî
2. (ث) şâ şâbitdir sırrından (ج) cîm cemâli nûrundan
(ح) hâ Habîb'in ilminden 'Abdülkâdir Geylânî
3. (خ) hâ Hudâ'nın kapısı (د) dâl delâlet yapısı
(ذ) zâl zelîller kapısı 'Abdülkâdir Geylânî
4. (ر) râ Rabbimi hemân çok (ز) zâ zebûndur özi tok
(س) sîn sivâda meyli yok 'Abdülkâdir Geylânî
5. (ش) şîn şefâ'at serveri (ص) şâd şafânın rehberi
(ض) dâd dâlâletden berî 'Abdülkâdir Geylânî
6. (ط) tâ tarîkat sultânı (ظ) zâ zâhirdir bürhâmı
(ع) 'ayn 'ışkıñ nişânı 'Abdülkâdir Geylânî
7. (غ) ğayn ğâyet zikri çok (ف) fâ fenâdan fikri yok
(ق) kâf kâyetde özi tok 'Abdülkâdir Geylânî
8. (ك) kâf kerâmetdir işi (ل) lâm letâfet cünbişi
(م) mîm maḥabbet dervîşi 'Abdülkâdir Geylânî
9. (ن) nûn nazîri yok anın (و) vâv vücûdu zemânın
(هـ) hâ hetmi bu cihânın 'Abdülkâdir Geylânî

A.Yenikale Ahmed Kuddûsî'nin Elifnâmeleri ve Dil İçi Çevirileri

10. (ﻻ) lâmelifdir mekânı (ﺀ) yâ'nın yokdur nişânı
KUDDÛSÎ'niñ sultânı 'Abdülkâdir Geylânî

Dil İçi Çevirisi ve Açıklamalar

- 1) Allah'ın arslanı Abdülkâdir Geylanî'nin ocağı ve mekânı Bağdat'tır.
"Elif" için Allah, "be" için Bağdat, "te" için Tanrı adları kullanılmıştır.
- 2) Abdülkâdir Geylanî, Habibullah'ın ilminden, sırrından ve cemalinin nurundan sabittir.
"Se" için sâbit, "cim" için cemâl, "ha" için habîb kelimeleri kullanılmıştır.
- 3) Abdülkâdir Geylanî, zillette kalmışlara Allah yolunu gösteren kapıdır.
"Hı" için Hudâ, "dal" için delâlet, "zel" için zelîl kelimeleri kullanılmıştır.
- 4) Abdülkâdir Geylanî'nin Rabbinden başkasına meyli yoktur, gözü gönüldür.
"Ra" için Rabb, "ze" için zebûn, "sin" için sivâ kelimeleri kullanılmıştır.
- 5) Abdülkâdir Geylanî, huzura erdiren, sapkınlıktan uzak bir rehber ve şefaât önderidir.
"Şın" için şefaât, "sad" için safâ ve "dad" için dalâlet kelimeleri kullanılmıştır.
- 6) Aşkın nişanı olan Abdülkâdir Geylanî'nin tarikat sultanı olduğunun delili açıktır.
"Tı" için tarikat, "zı" için zâhir ve "ayn" için ışk kelimeleri kullanılmıştır.
- 7) Abdülkâdir Geylanî çok zikreden, kötülük düşünmeyen, son derece kanaatkâr / asgari geçinen biridir.
"Gayn" için gâyet, "fe" için fenâ ve "kaf" için kâyet kelimeleri kullanılmıştır. Beyitte son derece anlamına gelen "gâyet" ile yeterli, ölmeyecek kadar anlamındaki "kâyet" kelimeleri güzel bir tezat oluşturmaktadır. Bu iki kelime arasındaki eksik cinas da dikkat çekicidir.
- 8) Bir muhabbet dervişi olan Abdülkâdir Geylanî'nin işi letafet ve keramet göstermektir.
"Kef" için keramet, "lam" için letafet ve "mim" için muhabbet kelimeleri kullanılmıştır.

9) Abdülkâdir Geylanî zamanın vücuda bürünmüş şeklidir, eşi benzeri yoktur, dünyanın işini bitirmiştir.

"Nûn" için nazîr, "vav" için vücud ve "he" için hetm (birinin ön dişlerini kırmak) kelimeleri kullanılmıştır.

10) Kuddûsî'nin gönlünün sultanı olan Abdülkâdir Geylanî'nin mekânı lâmeliftir, yâ harfinde nişanı yoktur.

"Lâmelif" ile "yâ" harfleri için bir kelime kullanılmamıştır. Ancak bu iki harf anlama dahil edilmiştir.

Kuddûsî bu elifnâmesinde diğerlerinden farklı olarak Arap alfabesindeki lâmelif de dahil yirmi dokuz harfi on beyitte kullanmıştır. Diğer elifnâmelerinde on beş beyitti. Bunda her beyitin ilk mısra'ında iki harf kullanmış ve bu harfler de vezne dahil edilmiştir.

Gazel 495

Vezni: dâ'ire-yi müctelibeden baħr-i remelde

fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün
(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

1. (ا) elf Allâh 'ışkıdır gönlümde miħmânım benim
(ب) bâ bülend oldu anıñla gün-be-gün şânım benim
2. (ت) tâ teşevvuķ eyledim rûz-ı ezelden çün aña
(ث) şâ şebât etdi göñül taħtında sulţânım benim
3. (ج) cîm cemâliñ şem'ine tolanıram pervâne-veş
(ح) ħâ ħalâvet buldu nâr-ı 'ışk ile cânım benim
4. (خ) ħâ ħarâb etmiş idi nefsiñ çerîsi göñlümü
(د) dâl dem-i 'ışkıñla âbâd oldu vîrânım benim
5. (ذ) zâl zelîlim şu cihânda benden alçak kimse yok
(ر) râ recâm budur ki irah ede Rahmân'ım benim
6. (ز) zâ zemîn üzre benim cürm ü ħaţâmıñ ħaddi yok
(س) sîn sele verdi cihânı zenb ü 'işyânım benim
7. (ش) şîn şefâ'at eyleyip bahri baña faħr-i rûsül
(ص) şâd şafâ bulur o demde ħalb-i perîşânım benim

A.Yenikale Ahmed Kuddûsî'nin Elifnâmeleri ve Dil İçi Çevirileri

- 8.* (ض) dād dayyık oldum mecāzî 'ışık ıarāretine
(ط) tā tanıķ bu hālime hem āh u efgānım benim
9. (ظ) zā zuhūr etdi bugün 'ışık-ı hākikî pertevi
(ع) 'ayn 'avn-i Hākķ ile pāk oldu dāmānım benim
10. (غ) gāyn gāyret eyleyip 'ışık māsivāyı sürdü hep
(ف) fā firār etdi göñülden gāyr-ı cānānım benim
11. (ق) kāf kabāhat imiş ancak tat 'ibādet şandığım
(ك) kāf kerem kıldı baņa pes ulu Sübhān'ım benim
12. (ل) lām libāsımdır hemîn Mevlā-durur başımda tād
(م) mīm Muħammed mürşidim hem cānda cānānım benim
13. (ن) nūn nevālandı göñül ārzū kılar ma'sūķunu
(و) vāv vaţan tıtdı içimden ĩubb-ı Hannān'ım benim
14. (ه) hā hevālandı bugün 'ışık māsivāya bî-ķarār
(لا) lāmelif lā ilāhe illāda imānım benim
15. der ki KUDDŪSĪ gārīb ben baħr-i 'āşıkam bugün
ķoymadı ĩiç bende benlik gāyrı Yezdān'ım benim

Dil İçi Çevirisi ve Açıklamalar

1) Gönümde konuğım Allah aşkıdır ve şanıml onunla günden güne yükselmektedir.

"Elif" için Allah, "be" için bülend (yüce) kelimeleri kullanılarak bir tenasüp gözetilmiştir.

2) Ezelden beri O'na âşık olduğum için sultanım gönül tahtımda hep oturdu.

"Te" için teşevvuk, "se" için sebāt kelimeleri kullanılarak yine tenasüp yapılmıştır. Sevgili, sultana, âşığın gönlü de bir saraya benzetilmiştir. Ayrıca ruhların ilk defa yaratıcılarını gördükleri ve söz verdikleri elest meclisine telmihte bulunulmuştur.

3) Senin güzelliğinin mumunun etrafında pervane gibi dolanıml. Benim ruhum senin aşkının ateşiyle huzur buldu.

* Birinci mısram vezni bozuktur.

"Cim" için cemâl, "ha" için halâvet (tatlılık) kelimeleri kullanılarak tenasüp yapılmış. Alegorik şem' ü pervâne hikayesine telmihte bulunulmuş.

4) Nefis askeri gönlümü harap etmiş idi, senin aşkınla dolması ile virane gönlüm bayındır hâle geldi.

"Hı" için harâb, "dal" için dem kelimeleri kullanılmıştır. Nefis, yıkıcı bir askere benzetilmiştir. Harap ile abad kelimeleri aynı gönül için bir araya getirilerek tezat sanatı yapılmıştır.

5) Şu dünyada zillet içerisindeyim, benden alçak kimse yok. Allah'tan dileğim odur ki beni bu zilletten uzak ede / kurtara.

"Zel" için zelil, "ra" için recâ kelimeleri kullanılmıştır.

6) Yeryüzünde suçlarım ve hatalarım o kadar çok ki isyanım ve günahlarım dünyayı sele verdi.

"Ze" için zemîn, "sin" için sel kelimeleri kullanılmıştır.

7) Hz. Peygamber bana çok şefaât eylediği zaman perişan kalbim huzur bulur.

"Şın" için şefâ'at, "sad" için safa kelimeleri kullanılmıştır. Âşığın kalbinin safa bulması Hz. Peygamber'in şefaât etmesine bağlanarak hüsn-i ta'lil yapılmıştır.

8) Mecazî aşkın hararetiyle çok daraldım. Feryat ve figanım da bu hâlime tanıktır.

"Dad" için dayyık (çok dar), "tı" için tanık kelimeleri kullanılmıştır.

9) Hakikî aşkın ışığı bugün göründü de Allah'ın yardımıyla temize çıktım.

"Zı" için zuhûr, "ayn" için avn kelimeleri kullanılmıştır. Bir önceki beyitte mecazî aşktan yakınan ve neticelerinden sakınan âşık, bu beyitte ilahî aşk sayesinde Allah'ın yardımıyla temize çıktığını ifade ediyor.

10) Hakikî aşk, gayretleriyle Allah'tan gayrısını kalpten sürünce sevgiliden başka ne varsa gönülden çıktı gitti.

"Gayn" için gayret, "fe" için firâr kelimeleri kullanılmıştır. Önceki beyitteki anlamı pekiştirme babından hakikî aşkın kalpten masivayı temizlediği ifade ediliyor.

11) İbadet sandığım şey kabahatten başka bir şey değilmiş. Yüce Allah'ın keremiyle hakikate ulaştım.

A.Yenikale Ahmed Kuddûsî'nin Elifnâmeleri ve Dil İçi Cevirileri

"Kaf" için kabahat, "kef" için kerem kelimeleri kullanılmıştır. Şekli ibadetin kabahatten başka bir şey olmadığı ifade ediliyor.

12) Elbisem de başımdaki tac da Mevlâdır. Hz. Muhammet hem mürşidim hem de canımın cananıdır.

"Lam" için libas, "mim" için Muhammet kelimeleri kullanılmıştır.

13) Gönül kuşu aşka geldi, sevdiğini ister. Allah sevgisi içimde vatan tuttu.

"Nun" için nevâ, "vav" için vatan kelimeleri kullanılmıştır. Kapalı istiareyle güzel güzel öterek maşukunu isteyen bir bülbüle benzetilen gönül, aynı zamanda içinde Allah sevgisinin yer ettiği bir vatana benzetilmiştir.

14) Aşk (kuşu) bugün kararsız bir şekilde masivaya havalansa da benim imanım kelimeyitevhit (Allah'tan başka ilah yoktur.)te karar kılmıştır.

"He" için hevalanmak, "lâmelif" için lâ ilâhe illâ(İlâh) kelimeyitevhidi kullanılmıştır.

15) Garip Kuddûsî der ki: Ben bugün aşk denizinde yüzüyorum. Allah bende benlikten eser bırakmadı.

Bu son beyitte alfabeden herhangi bir harf kullanılmamıştır. Diğerlerinden farklı olarak bu elifnâmede "ye" harfi kullanılmamıştır.

SONUÇ

Genel olarak bakıldığında, Kuddûsî'nin elifnâmelerinde Hz. Peygamber sevgisinin ve övgüsünün yer aldığını görmekteyiz. Arap alfabesinin "lam-elif" de dahil olmak üzere her harfinin kullanıldığı bir elifnâme türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi Arap alfabesinde yirmi sekiz harf bulunmaktadır. Lam-elif de dahil edilince bu sayı yirmi dokuza çıkmaktadır. Bu yirmi dokuz harf on beş beyitlik manzumelerde ilk on dört beyitte her mısra'ın başında, son beyitte ilk mısra'ın başında olmak üzere kullanılmıştır. Ancak dördüncü elifnâmede (495. Gazel) "ye" harfi kullanılmamıştır. Bu harfler vezinde hece sayılarına dahil edilmekle birlikte anlamın dışında tutulmuştur. Genellikle ilk ünsüzünün adını yansıtan harflerin müstakil birer anlamı yoktur. Bu nedenle metnin anlamına dahil edilmeleri ancak harflerle ilgili bir anlamla mümkün olmaktadır ki bu da şairler açısından oldukça güçtür. Anlamla bağlantılı olarak yalnız "elif" harfinde bu dört elifnâme için ortak bir tavır sergilendiği görülmektedir. "Elif" harfine karşılık olarak dört elifnâmede de "Allah" lafzı kullanılmıştır.

Gazeller içerisinde yer alan 16, 264 ve 495 numaralı üç elifnâmenin de aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbıyla yazılması elifnâmelerde

genellikle tercih edilen vezin geleneğine uyulmuştur. Bununla beraber yine gazeller içerisinde yer alan 10 beyitlik elifnâme (310. gazel) ise 7 + 7 duraklı 14'lü hece vezniyle yazılmıştır. Aruzda bir vezin kusuru sayılan imaleye ara ara başvurulmuş ancak dikkat çekecek ve ahengi bozacak ölçüde değildir. Yer yer Farsça tamlamalara yer verilmekle birlikte yaşadığı döneme göre dilinin sade, söyleyişinin normal akıcılıkta olduğu görülmektedir. Kuddûsî'nin elifnâmelerinin konusu; 16. gazel na't, 264 ve 495. gazeller münacât, 310. gazel ise Abdülkadir-i Geylânî medhindedir. Biraz da şiiirlerin muhtevası ve özelliği gereği söz sanatlarına fazla yer verilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Candan, Gülşen (2012), "**Senî Ali'nin Elif-nâme'si**", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, ss.631-641.
- Doğan, Ahmet (2013), **Kuddûsî Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Eflatun, Muvaffak (2017), "**Hoca Saadeddin Efendi'nin Elif-nâme'si**", Turkish Studies, Volume 12/30, ss.125-136.
- Gedik, Sadi ve Alıcı, Lütfi (2018), "**Baba Rahim Meşreb'in Elifnâmeleri**", JASSS, Spring I, ss.123-140.
- Öztoprak, Nihat (2006), "**Bursalı Feyzi Efendi'nin Elifnameleri**". İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 35 (35), ss.135-167.
- Pala, İskender (1995), **Kronolojik Divan Şiiri Antolojisi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Taş, Hakan (2008), "**Deli Birâder Ğazâlî [Ö. 1535?]'nin Elif-Nâme'si**", Turkish Studies, Volume 3, ss.642-652.
- Taşkesenlioğlu, Lokman (2017), "**Divan Edebiyatında Elifnameler Ve Bilinmeyen İki Elifname Örneği: Memi Can Saruhânî Ve Ömer Karîbî Elifnameleri**" Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 58, ss.159-202.